

MARTWY (461) ai

-ã- (377), -a- (11); -a- *MurzNT, LeovPrzep*; -ã- : -a- *KromRozm III (10:1), KrowObr (47:2), BibRadz (13:1), BielKron (21:2), Mqcz (24:1), RejPosWiecz*³ (1:1), *GórnTroas (2:1)*.

sg *m N* mǎrtwy (34). ◇ *G* mǎrtwégo (34); -égo (1), -(e)go (33). ◇ *D* mǎrtw(e)mu (2). ◇ *A* mǎrtwégo (17), mǎrtwy (15); -égo (2), -(e)go (15). ◇ *I* mǎrtwym (11). ◇ *L* mǎrtwym (2). ◇ *f N* mǎrtwǎ (22), mǎrtw(a) (2). ◇ *G* mǎrtwéj (8); -éj (1), -(e)j (7). ◇ *A* mǎrtwǎ (11). ◇ *I* mǎrtwǎ (2). ◇ *A a. I* mǎrtwǎ (1). ◇ *L* mǎrtw(e)j (3). ◇ *n N* mǎrtwé (23); -é (1), -(e) (22). ◇ *G* mǎrtwégo (5); -égo (1), -(e)go (4). ◇ *D* mǎrtwému (2). ◇ *A* mǎrtwé (44); -é (9), -(e) (35). ◇ *I* mǎrtwym (2) *BielŻyw, CzahTr*, mǎrtw(e)m (1) *BibRadz*. ◇ *L* mǎrtwym (1). ◇ *pl N m pers* mǎrtwi (13). *subst* mǎrtw(e) (22). ◇ *G* mǎrtwych (120) [w tym: *po inf w funkcji supinum* (9) (pozornie *A*)], mǎrtwy [w *utartym zwrocie*] (1) *BiałKat* [cf też *ZMARTWYCHWSTAĆ, ZMARTWYCHWSTAŁY, ZMARTWYCHWSTANIE*]. ◇ *D* mǎrtwym (10), mǎrtw(e)m *RejPs* (2). ◇ *A m pers* mǎrtwé (21); -é (4), -(e) (17). *subst* mǎrtwé (17); -é (3), -(e) (14). ◇ *I m* mǎrtwémi (5) *HistAl, OrzList, WujJudConf, BudBib, OrzJan*, mǎrtwymi (2) *KromRozm III, WierKróc*; -émi (1), -(e)mi (4). *f* mǎrtwymi (2). *n* mǎrtwemi (1). ◇ *L* mǎrtwych (3).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Nieżywy, umarły (o ludziach i zwierzętach); mortuus Mqcz, Calag; cadaverinus, morticinus Mqcz; defunctus Calep; emortuus, exanimatus, exanimis Cn (330) : BierEz K2v, L3; yáko martwe źwirzę/ nye yeft práwe źwirzę/ ále fciw KromRozm III D3; KrowObr 104v, 200; BibRadz I 2d marg; Oceanus [...] ieft tákiey nawálności/ iż z brzegá wiele ludzi y źwierząt pochwytuie/ y ná brzegi drugie martwe wymiáta. BielKron 461, 112v; Mqcz 10b, 28d, 232c, 367c; SienLek 179v; BudNT przedm a4; Calag 480a; SkarŻyw 69; KlonŻal C2v; GrabowSet P4v, S4v; OrzJan 98; WujNT 700; KlonWor **.*

W przeciwstawieniach: »żywy ... martwy (30), ożywić (2), żyć« (33): O fynu moy námileyfły/ tu cie dzis fmutná dzierzę mǎrtwégo ktorégom wefele piaftowała żywégo OpecŻyw 156v; Bo Pan kiedy raczy ożywi káždego/ A kogo theż raczy vczyni martwego LubPs hh2v; KrowObr 44; dobył deki przebił iá ná poły/ mowiać: wolę cię martwǎ pośláć zá przyiacioły do pieklá poczćiwie/ niźli ze fromotǎ żyć. BielKron 119v, 71v, 76v; BudNT Apoc 1/18; ZawJeft 36; Calep 1140b. Cf »(z) żywego martwego uczynić«.

W porównaniach (11): á práwiem fie ftał iáko martwy ktory iuz bywa y prochem przytrzęfiony. RejPs 32; LubPs O3v; RejAp 35, 148; A ty leżyfz/ á iáko martwy nie czuiefz nic co fie dzie [!] około tego nędznego vpadku twego. RejPos 223v; GrabowSet T2v. Cf »jako(by) martwy«.

Gra słów wykorzystująca elementy znaczeń 'umarły', 'nieożywiony' 'nieprawdziwy' (1): Drugi owoc zły s tey tho náuki/ iż Bog ich/ ktorego oni zowǎ Oycem/ poniewǎż nie ieft h ieden s Synem fwym/ tedy muśi być bez Mądrości/ bez formy/ bez fwiátłości/ bez síł/ bez wfzechmocznego rǎmieniǎ/ Nákoniec bez duchǎ/ á nie ieden z nim/ tedy ieft martwy. SarnUzn Hv.

W charakterystycznych połączeniach: martwy delfin, dziecię, ludzie (2), niewiasta, pszczoła, syn (2), źwi(e)rzę (3); bieć jak(o) (jakoby, by) martwy, nie czuć nic, spaść.

Przysłowie: Mulieri ne credas ne mortuae quidem, Nie wierz niewieście by też y martwa byłǎ. Mqcz 235d.

Zwroty: »martwy leżeć« [szyk zmienny] (2): áno Syferá leżał martwy [et esse Sisera ceciderat mortuus]/ á gwozdz był wlkroni iego. *BudBib Iudic* 4/22; *GrabowSet* O4.

»martwe(-y) dziecię (a. dzieci), płód mieć; mienie martwego dziecięcia« = *poronić; poronienie; abortum facere* *Mącz* [szyk zmienny] (2:1;1): Ryknął on Lew we łtu mil od Rzymá ták ciężko/ áż wšytki Pánie brzemiennie martwy płód miály w Rzymie *BielKron* 463v; *Abortum inferre*, Być przicziną mienia martwego dźcieciá. *Mącz* 269a, 113c; *StrykKron* 345.

»martwy paść (a. upaść)« (2): *KochTr* 7; drzę wšytek/ y bládnę/ Tylko że martwy przed tabą nie pádnę. *KochFr* 80.

»martwe(-y) dziecię (a. dzieciátko), płód (po)rodzić (a. urodzić); dziecię martwe może urodzić się; martwego dziecięcia, płodu urodzenie; martwe urodzenie« = *poronić; poronienie; abortus* *Mącz*, *Calep*; *abortare; aborsus* *Mącz*; *aboriri* *Calep* [szyk zmienny] (3:2;1;1:1;1): Thešch. wktorym koly domu bądá czczony. wthakym nyemoze fzye vrodzycz zadne dzyeczyą martwe. *PowUrb* +4; *LibMal* 1554/190v; *Zadna* w źiemii tvey nie porodźi płodu martwego [*non erit abortiens*] *BibRadz Ex* 23/26; *BielKron* 171v; *Mącz* 269a [3 r.]; *Abortus* – *Martwe urodzenie. Calep* 7a, 7a.

»(z) żywego martwego uczynić, udziałać« = *zabić (formuła sądowa)* [szyk zmienny] (19:5): yakom ya Nyezabył oparznego [!] maczyeya bratha ych szlugy szwego atho przesz zadanye ran yemv krwawych anym vczynyl sz szywego marthuego podluk poszw thako my bog pomoszy. *ZapWar* 1503 nr 1913, 1503 nr 1941, 1508 nr 2041, 1512 nr 2083, 1519 nr 2213, b.r. nr 2228 (24).

Wyrażenia: »ciało (jest) martwe« = *trup; corpus mortuum* *PolAnt*, *Vulg*; *cadaver* *Vulg* [szyk 13:6] (19): *BielŻyw* 105; *Leop* 3.Reg 13/24, 25; *BibRadz Rom* 8/10; *Mącz* 244a; *HistRzym* 101v [2 r.]; *BudNT Iac* 2/26; *Rufzył gromów/ y wypuścił ognińtę łtrzáły/ A wnet okrył wšytki polá martwými ciály. KochPs* 24; *Ciało zgoła iuż martwé/ sił nie czuię w łobie/ Myśl moiá wšytká tylko o grobie. KochPs* 131; *SkarŻyw* 69 [2 r.], 261; *Nie dźiwuię Niobie/ że ná martwé ciálá Swoich namillšzych dźiatek pátrząc/ łkámieniálá. KochTr* 6; *Ale przy tey tu mogile/ przy tym martwym cieie/ Przechodź łobie podroźniku y tám y fám śmieie. KlonŻal* C4; *Bo kto tu gnušnie á w ospálłtwie żywie/ [...]. Nic nie iełt różny od ciálá martwégo ZawJeft* 24; *WujNT Iac* 2/26; *CiekPotr* 38; *CzahTr* L3v.

»jako(by) (a. by) martwy« = *nieprzytomny, nie dający znaku życia; tanquam mortuus* *PolAnt*, *Vulg* (5): vczynił wielkie gody ná ktorych łie łam vpil y vlnął/ iáko martwy leżał bez zákrycia nieuczćiwie. *BielKron* 6; *HistRzym* 15v, 127; *BudNT Apoc* 1/17; *WujNT Apoc* 1/17.

»na poły, w poły, prawie martwy« = *intermortuus* *Mącz*, *Cn*; *conclamatus, seminecis* *Mącz*; *semivivus* *Vulg*; *semimortuus* *Calep* (14:1:1): *BielŻyw* 147; *A* dla tego teź nie ktorych zwierząt dzieci rodzą łie prawie martwe łako łwięta, niedzwiedźięta etc. *GlabGad* B4v; *OrzRozm* N4; *BielKron* 403v, 425; *Mącz* 55c, 232d, 381d; ták było miáłto to pobłaźniło wšytek łwiát/ [...] iź chodzili iáko pijáni á iáko nápoły martwi *RejAp* 148; *HistRzym* 45, 92v; *RejPos* 210v, 237; *A* ieden od drugiego odrzucony/ oznáyomwał będac ná poły martwym dla cźego vmierał. *BudBib Sap* 18/18; *Calep* 965b; *GosłCast* 20.

»martwy(-e) płód, dziecię (a. dzieciátko, a. dzieci), rodzaj [= *poród*]« [szyk 21:11] (16:15:1): piy to pani/ która chce mieć rzecz przirodzoną/ albo martwy płód s łiebie vypędzić *FalZioł* I 10d, I 2b, 36c, 49d, 69c, II 10c, 13a, V 17d; *LubPs* O3v; *Ecbolia*, [...] *Lekárłtwo nieyákie/ ktorym martwe dziecy*

z mátczinego żywotá wypádzáją *Mącz* 98d, 99a; Czymkolwiek martwy rodzaj wywabić możelz/ tymże też y żarnow wywabiłz *SienLek* 115, 110, 114 [2 r.], 114v [3 r.], *S[ss]3* [2 r.]; *CzechEp* 194. *Cf* »martwe dziecię mieć«, »martwe dziecię (po)rodzić«.

»trup martwy« (2): *StryjKron* 345; Czemu kámieniá w drzewo? á trupá martwégo Czemu nie ożywiće? *ZawJeft* 36.

Szereg: »żywy a(1)bo (czyli) martwy« (3): Zywychli czili martwych iest więcey ludzi na świecie *BielŻyw* 22; *OrzList* e4; *GórnTroas* 41. [*Ponadto w przeciwstawieniach* 30 r.].

Wyrażenie przyimkowe: »za martwe, za martwego« = *nieprzytomny, jak martwy* (19:4): Alexander deales który yłz przeczyw yey [*Marii*] począczu czyłthemu kazal roznyemokłzy fyą zamarthwe tego dnya ołtal *PatKaz I* 11v; tedy go drugi tatharzyn pod pachę ołzczepem przebodł/ tak że on iuz za martwe z konia łie pochylił *MiechGlab* 12; [*apopleksyja*] drugdy do síodmego dnia człówieká zá martwe trzyma. *SienLek* 60v.

~ *Zwroty*: »za martwe, za martwego leżeć« [*szyk zmienny*] (9:4): ij omdláwify od filné⁸⁰ fmutku/ wielmi dlugo za mártwé na ziemi leżala. *OpecŻyw* 110, 110v; *RejKup* 15; *BielKom* C8, F8; *BielKron* 84, 92, 303, 458 [2 r.]; *SienLek* T[tt]2v; y ták go frodze zbił ná cíele/ iłz zá martwego kilá dni leżał *SkarŻyw* 56; *StryjKron* 6.

»za martwe (u)paác (a. upadać, a. popadać)« [*szyk zmienny*] (7): *OpecŻyw* [80], 112, 113, 137, 149, 163v; Przeto tym kthoryn [!] fye zádwáwi [*macica*] dułzenie tákowe przychodzi/ iz zá martwe pod czás vpadáią *SienLek* 115v. ~

W przen (2) : Lecz grzech/ wzięwłzy przyczynę przez ono zákazanie ípráwił we mnie wólzéláką požádlivołc. Abowiem bez zakonu był grzech martwy. *WujNT Rom* 7/8.

W przeciwstawieniu: »żywy ... martwy« (1): Iedno tylo iest żywe Chryłtułowe cíáło: á inne wólztykie máłowáne łá á martwe. *SkarJedn* 38.

Przen (3) :

a) *Wyrażenie*: »pies martwy« = *człowiek tak nędzny jak zdechły pies* (1) : com (ia) sługá twoy żeś weyrzał ná plá martwégo [*super canem mortuum*]/ który (iest) podobny mnie. *BudBib* 2.Reg 9/8.

b) *Ospały, obojętny; osłabły; cunetabundus, cunctator, fastidiosus, frigidus, languidus, lentus* *Cn* (2) : *WierKróc* B3; Day wzrok ferdeczny/ włzy przeczyść moię/ Wiedź/ bieg leniwy/ gdzie twey łáfki zdroie. [...] Vzdrow chorego/ wzbudź martwe me síły *GrabowSet* N4v.

a. *W funkcji rzeczownika; manes* *Mącz* (148) : *WróbŻółt* 142/3, tt2v; *RejWiz* 25v; *RejZwierz* 36v; *Mącz* 207c; Ani (chlebá) łámác dla nich przy płáczu (będá)/ pociefzáiąc kogo przy martwym *BudBib Ier* 16/7; A ták niemocnego próši o zdrowie/ martwemu modli fię o żywot *BudBib Sap* 13/18, *Lev* 21/11, *Ps* 87/4[5]; *BudNT Luc* 16/30; *KochTr* 15 [3 r.]; Mártwy podług zwyczáiu przy fwyh pogrzebiony. *GórnTroas* 44, 17.

W połączeniu szeregowym (1): *Sl[e]pi* przegłádią/ á chromi chodzą/ trędowáci oczyfzczáią fię/ y głufzy łyłfzą/ martwi powłtáią/ á vbodzy Ewanielion przyimuią. *BudNT Matth* 11/5.

W przeciwstawieniach: »martwy ... żywy (5), ktorzy żywiemy, żywot« (7): *BielŻyw* 89; Y chwaliłem więcey martwe/ niżli żywe [*mortuos quam viventes*] *Leop Eccle* 4/2; *BielKron* 80; *BudNT Luc* 20/38; Nie martwi/ pánie/ będą cię chwálibi/ [...] Ale my/ ktorzy ná świecie żywiemy *KochPs* 175; Abowiem

iefl i ich odrzucenie iefł ziednánim świátá: iákież będzie przyięcie iedno żywot z martwych? *WujNT Rom* 11/15, 6/13.

W porównaniu (1): Lud żydowski nie będzie iie radował gdyz niezofłtanę w grobie iako kthory z martwych. *WróbŻółt Ov*.

W charakterystycznych połączeniach: *martwy tego świata; Bog martwych; napelniony martwemi; chwalić martwe (2), przywalić; od martwych iść; za martwe ofiarować; pocieszać przy martwym.*

Przysłowie: Gdyż máło od martwego piánicá rozny *KlonWor* 69.

Zwroty: »grześć martwe« (1): á niech martwi grzebą fwoie martwe [*sepelire mortuos*]. *BudNT Matth* 8/22.

»z martwych, z martwy, martwe krzesić (*a. (w)skrzesić, a. wskrzeszać*); z martwych wskrzeszony« = *suscitare ex mortuis PolAnt* [*szyk zmienny*] (8:1:5;3): vfta ony ktoremi mártwé krzélił/ [...] tzałowały twé przekłété nogi. *OpecŻyw* 92v, 70v, 121v, 124; *WróbŻółt* G2v, G3, L5, 117; *KromRozm I O3v*; *KrowObr* 66; wierzył iż go przedsię ściętego y ípalonego Bóg miał wkrześć zmarthwy *BiałKat* 26; tedyć przed Pánem Chrifłufem wiele ich Zmartwych wkrzeszonych było/ ktorzy iednák wżyfcy tym ípołobem ożyli áby zás vmárli *KuczbKat* 50; *BudNT Act* 3/15; *StryjKron* 122, 380; *ArtKanc* B12; *WujNT Zzzzz4*.

»z martwych ożyć« (1): Bo kto smierci mógl zniknąć/ álbo z martwych ożyć? *KochPs* 135.

»powsta(wa)ć, powstanie (ktore jest), powstały z martwych; powstają (*a. wstaną*) martwi« = *resurgere a. surgere a mortuis, ex mortuis resurgere; mortui resurgunt; resurrectio mortuorum a. (quae est) ex mortuis Vulg, PolAnt; excitatum esse a mortuis PolAnt; resurgere, surgere Vulg* [*szyk zmienny*] (30:6:1;4): Ale bądź iuż blogofławioné ij mię twé święté nawieki / ijżes wielmożnie [...] powftál zmártwych. *OpecŻyw* 166; *WróbŻółt* 40/9; *MurzNT Ioann* 20/9; A iefłiż z marthwych powftánia nie máłz: tedyć áni Kryftus wftál z martwych. *Leop* 1.*Cor* 15/13, 1.*Cor* 15/12, 16, *Philipp* 3/11; *BibRadz Matth* 27/64, 28/7, 1.*Cor* 15/21; *RejPos* 109; *KuczbKat* 50, 109; *WujJud* 23v; *WujJudConf* 200; *RejPosWstaw* 110v, [143³]v; A iż wftáną martwi/ Moizelż vkazał v głogu *BudNT Luc* 20/37, *Matth* 11/5, *Luc* 20/35, 24/46, 1.*Cor* 15/52; *MWilkHist* B2, I2; *KochSz* B4; *ArtKanc* F14v, N4, S20v; *WujNT Matth* 27/64, 28/7, *Luc* 16/31, *Ioann* 21/14, s. 522 *marg* (13).

bibl. »sądzić żywe i martwe; sędzia, sąd żywych i martwych« = *iudicare vivos et mortuos Vulg* [*szyk zmienny*] (19:1:1): ij máłł zařya przijdz l[α]dzyc ziwich y martwich. *BierRaj* 21v; *OpecŻyw* 114, 176v; *TarDuch* D; *SeklKat* B4v, O2; *KromRozm I K3v*; Abyřmy przepowiedáli/ iż on iefł Sędzia żywych y martwych. *KrowObr* 85, 125v; SWIADCzę przed Bogiem y przed Iezu Chryřthem/ ktory ma fądzić żywe y marthwe *Leop* 2.*Tim* 4/1; *BielKron* 139v; *LeovPrzep* Kv; *RejAp* 121, Ffv; *BiałKat* c, 101; *SkarŻyw* 172, 173; *ReszPrz* 87; IEZUS Kryftus krol nawyřłzy/ przydźie k nam z niebieřką rzeřłą/ na fąd wřzech żywych y martwych *ArtKanc* S20, T8v.

»z martwych wywodzić« = *a mortuis revocare Vulg* (2): Nie mow w řercu twoim/ [...] kto z ftąpi w przepáác? bo toć iefł kryftulá z zmártwych zás wywodzić. *Leop Rom* 10/7; *WujNT Rom* 10/7.

»(w)zbudzić (*a. wzbudzać*), wzbudzon(y) z martwych« = *suscitare (a. exeitare) a (ex) mortuis Vulg, PolAnt; a mortuis resurgere PolAnt* [*szyk zmienny*] (23:9): *OpecŻyw* 73; *KromRozm II v*; *Leop Gal* 1/1; A iefłi Duch onego ktory Kryftulá wzbudził zmártwych w was mieřzka/ ten ktory wzbudził Kryftulá

z martwych/ ożywi y ciała wálze ámiertelne *BibRadz Rom* 8/11, *1.Cor* 15/12, 20, *1.Thess* 1/10; *GrzegŚm* A2v, A4, 1 [2 r.], 13, 40; *KuczbKat* 55; *CzechRozm* 147; *CzechEp* 318; *NiemObr* 86, 115, 119; Wamci naprzod Bog/ wzbudziwłzy z martwych Syná łwego [*suscitans filium suum*]/ połłał go wam błogofławiącego *WujNT Act* 3/26, s. 227, *Rom* 4/24, 8/11 [2 r.], 10/9, *Gal* 1/1 (12).

Szeregi: »umarły i martwy« (1): Był tám płáč nárzekánie y łmętek wielki/ iż włzytko pole było napełnione vmárłemi y martwými. *HistAl* F4.

»żywy i (też) martwy« = *vivus et mortuus Vulg* (25): *KrowObr* 119; że then Kápłáńłki łtan z przyrodzenia bogaty łeft/ przeto że im (iáko ono mowiá) y z żywych y z martwych idzie? *OrzRozm* H; *KochMuza* 27; *ReszPrz* 87. Cf »sądzić żywe i martwe«. [*Ponadto w przeciwstawieniach* 5 r.].

Przen: Człowiek nie oświecony nauką Chrystusową (4) : prawdziwie mowię wam/ że idzie godziná y ninie łeft/ gdy martwi włłyłzá głos łyná Bożego/ á ktorzy włłyłzá/ żyć będą. *BudNT Ioann* 5/25, *Matth* 8/22.

Zwroty: »martwego ożywiać« (1): Przes Moizelzá z gory Synai łeft zakon przyniełion/ który [...] martwe⁸⁰ nie ożywia/ ále więcey go vmarza. *KrowObr* 43v.

»powstać z martwych« (1): Dla tego mowi: Ocuć łię który łpłfz/ y powłtań z martwych [*exsurge a mortuis*]/ á oświeci cię Chriftus. *WujNT Eph* 5/14.

b. [O płodzie martwo urodzonym: abortivus – nyedofhly. nyedonofhony, Martvy *ReuchlinBartBydg* a2v.]

c. O częściach ciała nieżywego człowieka lub zwierzęcia (10) : *GlabGad* H4; *SienLek* 77; *KochPs* 90; *KochFrag* 30; On [łew] zemłdon ofłátniey iuż pomłty požáda/ Y w kimby ząb martwy zołtáwić pogłáda. *SzarzRyt* C2.

W przeciwstawieniu: »żywy ... martwy« (2): *FalZioł* III 28a; idź do kośnice/ pátrzay ná kości/ iż ty kości pirwey żywe były/ á iuż teraz martwe/ łprochniáłe/ y iuż łie w proch obracáią. *RejPosWiecz*³ 98.

W charakterystycznych połączeniach: *martwe(-y, -a) ciało, członek, głowa* (2), *kości mięso, ząb*.

Wyrażenie: »martwe kości« = *reliquiae Mącz* (2): który [*Antykryst*] tey obłudy y zdrády łwoiey/ niemogł łnfzá okráłá y ochędołstwem przykryć/ łedno obrázy [...]/ Kápicámi/ martwymi Kościámi *KrowObr* 115v; *Mącz* 194d.

W przen (1) : Płáčcie łośnie rzewniwe/ miáłto łez żywicę Leyćie prołzę obłicie przez martwą źrzenicę. *KlonŻal* A3v.

d. *Sprawiający wrażenie śmierci* (1) :

Zestawienie: »sen martwy« = *letarg* (1): [*w spisie rzeczy*] Sen martwy áłbo zápámięłáły/ łzukay záchwycenie. *SienLek* T[tt].

Szereg: »martwy albo zapamięłáły« (1): *SienLek* T[tt] cf *Zestawienie*.

2. *W którym nie ma życia* (2) :

W porównaniu (1): á słtáło łie morze iáko krwáwe á martwe/ á káżdá dułzá vmárłá w morzu onym. *RejAp* 132v.

W przen (1) :

Wyrażenie: »martwe morze« (1): Zywoł też náłz martwym morzem naziwał *BielŻyw* 65.

a. [Na którym nic nie może rosnąć, jałowy, nieurodzajny: Takiż w kráinách bárzo gorących gdzie fą pułtynie fuche/ á piałek płonny/ ktory martwym zowią/ tám teze mieścá one nie bywaią dobrze fpráwne ku przyymowániu ciepłá niebieskiego *Cresc 1571 43.*]

3. Zbudowany z tkanki innej niż normalna: zwyrodniały lub uschły (w przeciwieństwie do zdrowej) lub stwardniały, zrogowaciały (w przeciwieństwie do miękkiej) (25) : Platearius piŕze iŕze taká koŕc naydzie w ferczu ielenim na lewey ŕtronie/ Nie tak twarda iako inlza koŕc/ ale ieŕt martwa iekoby [!] ŕyła klijowata trochę ŕołta *FalZioł IV 8c; KromRozm III D4v.*

Wyrażenie: »członek martwy« [szyk 2:1] (3): y teŕ pęcherze lie po onym na cíele wzdymaią/ z ktorich woda ciecze/ á z tąd człónki martwe oŕywaią/ y ku władzy przychodŕá. *FalZioł V 77; KromRozm III D3, D3v.*

Zestawienia: »martwa kostka« = rodzaj schorzenia skór nego, stwardnienie, narośl; *scirrhomia, scirrhus Cn (6); KromRozm III D4v, D5v;* o czym iuŕ náuki rozmáite maŕz/ gdzie o guŕziech y martwych koŕtkách opiáno ieŕt *SienLek 184, 183 [3 r.].*

»martwe mięso, ciało« = *gangrena, zgorzel, zwyrodniała tkanka mięsna narastająca w jątrzących się ranach, narośl; gangraena (a. canerena a. cangrena) Murm, BartBydg [szyk 5:1] (5:1); Murm 78; BartBydg 22, 63;* Teŕ proch tego ziele [smolnika] trawi á wigryza martwe ciało wranách *FalZioł I 9d, I 10c. Cf* »martwe mięso albo dziwe mięso«.

»martwa skora« = *naskórek (1);* Pátrzayŕe ná vkłony y ná owo z fercá nie cáłego cáłowánie: kiedy ieden drugiego liŕe iákoby niedŕwiadek człówieká/ gdy iad fwoy wpuŕcić chce martwą ŕkorę przelizawŕzy. *KlonWor ded **3.*

»martwa skora« = *osłonka pączka kwiatowego, ziarna, nasienia, skórka owoców (1);* Calyx, Folliculum quo fructus arborum cooperitur [...] Martwa skórá/ albo skorupa ná owocách. *Mącz 32c.*

Szereg: »martwe mięso albo dziwe mięso« (1): Proch tego ziele [kokornaku] martwe mięŕo albo dzive mięŕo wnátrŕz trawi *FalZioł I 10c.*

Przen: O człónkach Koŕcioła jako mistycznego ciała *Chrystusa: grzeszny, skazany na potępienie (6) :*

W przeciwstawieniu: »ŕywy ... martwy« (2): iŕ ŕli á grzeŕŕni ludŕye fą ponyekąd ŕywymi/ ponyekąd martwymi człónkami koŕcyoła boŕego/ ále inym á inym obyczáyem. *KromRozm III D4v; RejPosWiecz² 92.*

Wyrażenie: »martwe człónki (Koŕcioła)« [szyk 5:1] (6): iŕ ŕli á grzeŕŕni ludŕye/ cí zwláŕfczá ktorzy fą w ŕmyerthelnym grzechu/ fą martwe człónki koŕcyoła *KromRozm III D4v, D4, D4v, D5 [2 r.]; RejPosWiecz² 92.*

Szereg: »chory i martwy« (1): A przeto tákye chore y martwe człónki/ to yeŕt ŕli á przeŕzeni ná potęmpyeny wępólek z dobrymi fą w tym cíele á koŕcyele *KromRozm III D5.*

4. Nieoŕzywiony, będący rzeczą (najczęŕciej o bóŕtwách pogańskich z pozycji monoteistycznej i ŕoŕŕliwie z nimi utoŕsamianych przedmiotách kultu katolickiego z pozycji innowierczej) (54) : y poŕywałi onych ofiar fpoŕány/ ktore bywaiły onem martwym bogom dáwany. *RejPs 157v, 158;* Kiedy tym rzetom martwym [...] odpuŕtzenie grzechow/ y łákkę Boŕá/ przypifuiecie y przydawacie. *KrowObr 80v;* thego dokazał [duch nieczysty]/ iŕ was nákoniec do drewná martwego przywiódł/ ktore wam Bogiem Vtŕzynił *KrowObr 166v, B3v, 83, 89v [2 r.], 91, 94v (16); RejAp 159v, 166v; WujJudConf 49.*

W połączeniu szeregowym (1): wżyfyć fię ku martwym/ niemym/ głuchym/ y flepym Obrazom náklonili *KrowObr* 117.

W przeciwstawieniach: »martwy ... żywy (7), wiecznej światłości, żywiący« (9): Aprzełto kto chce onę Lámpę wietzney światłości Pána Iezu Kryłthá vkrzyżowánego poznác/ musí od tych Lámp martwych y śmrodliwych/ co nadáley vćiekác *KrowObr* 91, 67, 101v, 115v; *RejZwierz* 106v; ázałz obraz choćia martwy/ podobieńftwá rzeczy żywey ná łobie nie noši? *WujJud* 48; *WujJudConf* 48; *CzechRozm* 53; *WujNT* 629.

W charakterystycznych połączeniach: baranek martwy (-a, -e) (4), bog (2), ciało, drewno, dzieło, grob, kamień, kościół (2), księgi, lampa (2), obraz (8), pniak, rzecz (9), słup, spiża, świeca (3), wosk, ziele.

Szeregi: »martwy i (a) ni(k)czemny« [szyk 3:1] (4): otho małz Kryłtułá twego popioł/ rzetz martwą á niktzemną *KrowObr* 92v, 88, 148v; *WujJudConf* 50.

»martwy i niemy« [szyk 1:1] (2): Izałz to nie wielkie s háńbienie y zełromocenie Syná Bożego iefł/ názywać Obrazem Bożym/ rzetz mártwą y niemą? *KrowObr* 110; *CzechRozm* 242. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

W przem (2) : Ták thá byála głowá która będąc głádką yełli cnoty nyema rzecz yełt martwa á profta. *GliczKsiąż* P8; *GórnDworz* Bb4v.

Przem: *O eucharystii ze stanowiska innowierców, zaprzeczających obecności w niej Chrystusa (tu też elementy znaczenia 'nieprawdziwy') (11) :* tedy iednák tá offiárá martwa/ álbo iáko ty zowiełz nie krwáwa/ nieiełt Kryłtułowá offiárá *KrowObr* 183v, 187v, 188, 189, 191 [4 r.]; A ták on chleb zá profty chleb y mártwy znak mili [!] *RejPosWiecz*³ 97v.

W przeciwstawieniach: »martwy ... krwawy, żywy« (2): Abowiem tu iufł widzifł iáfnie/ iz [...] on Báránek/ ktorego żydowie koźdego roku offiárováli krwáwego/ [...] nic fie niełtofuie/ do tey wáłzey martwey/ [...] offiárze [!] Mfzárkiewy *KrowObr* 184v; w ktorey [mszy] báránká niewiem iákiegoś martwego/ bes krwie/ Bogu ofiáruiećie/ náfmiewáiac fię z onego báránká żywego Pána Iezu Kryłtułá *KrowObr* 188v.

a. *W funkcji rzeczownika: bog pogáński (4) :* *BudBib Ps* 105/28; Bo będą martwym służyć/ iáko w Izráelu martwym służyli *BudNT* t8v *marg.*

W przeciwstawieniu: »żywy ... martwy« (1): Człowiek [...] Sam żywym będąc/ cześć dawál martwému/ Niołac káđzidło/ dźiełu rąk włáfnemu. *ZawJeft* 18.

5. *Nieprawdziwy, nie będący tym czym być powinien (o abstraktach) (28) :* *RejPos* 193v, 194v; Ná koniec ono bárzo iáfnie piłmo o zleceniu owiec Chryłtułowych Piotrowi [...] chćieliby łwym martwym wykłádem záglufzyć *SkarJedn* 77, 373.

W połączeniach szeregowych (4): podobno ty mniemałz ábyłmy mieli ludzi vtzyć wiáry iákiew malowáney/ álbo martwey/ obłudney/ albo iáko ty powiádałz wiáry prozney *KrowObr* 59, 59v, 61; *CzechEp* 325.

W przeciwstawieniu: »martwy ... żywy« (6): *KrowObr* 59v, 61; bo té trzy rzeczy/ ná których zacność wżyftká wolného Polaká iefł/ żywymy fą w wolności: które w niewoli martwymi rzeczámí fą. *OrzQuin* P3; *WujJudConf* 102v; *CzechEp* 325; *ReszList* 155.

W porównaniach (2): Bo iáko ciáło krom duchá martwe ieft/ ták y wiárá krom vczynkow martwa ieft. *BudNT Iac 2/26 [idem] WujNT Iac 2/26.*

W charakterystycznych połączeniach: *martwe(-y, -a) nabożeństwo, obrządek, rzecz (3), wykład.*

Zestawienia: *teol.* »martwy uczynek« = *uczynek popełniony w stanie grzechu śmiertelnego; opus mortuum PolAnt, Vulg [szyk 2:2] (4): BibRadz Hebr 9/14; tedy dáleko więcey krew Chriftułowá [...] oczýści sumnienie wierzących od vczynkow martwych CzechRozm 211; WujNT Hebr 6/1, 9/14.*

teol. »wiara martwa (jest)« = *wiara pozbawiona łaski uświęcającej, ij. nie poparta bogobojnym życiem i dobrymi uczynkami; fides mortua PolAnt, Vulg [szyk 13:5] (18): KrowObr 59, 59v, 60v, 61; OrzQuin 12v; Ano piímo głošno powiáda/ iż wiárá bez cnothy bárzo martwa á oftydła ieft RejZwierc 259v; WujJud 110, 232v; WujJudConf 102v, 103; BudNT Iac 2/26; CzechEp 325; ReszList 155; WujNT 64, 458 marg, Iac 2/17, s. 789 marg, Iac 2/26.*

Szeregi: »czczy ani martwy« (1): *Spráwiedliwy będzie żył fwoią wiárą. (-) Ale oną ktora fie przez miłość y dobre vczynki pokázuie/ y owoce przynoši/ nie czczą áni martwą. WujJud 232v.*

»martwy a (albo) prozny (a. proznujący)« [szyk 2:2] (4): *KrowObr 60v; Bo ieft iedná martwa á proznuiąca wiárá/ która nic dobrego nie rodzi. WujJud 110; WujJudConf 102v, 103.*

W *przen (1)* : *Zbáwicielem go tylko przezwilkiem názywáć/ ále przedlie/ pracom fwoim/ pietzy fwoiey/ vtzynkom dobrym fwoim [...] zbáwienie fwoie przypifowáć? [...] I co ieft inżezgo ludzi odwodzić od Páná Iezu Krytá vkrzyżowánego/ y przywodzić ie ku rozmaithym inżezym zbáwicielom martwym/ iefliże to nieieft? KrowObr 58.*

6. Zestawienia w funkcji nazw specjalnych (9) :

bot. »martwa pokrzywa« = *Lamium album L. (Rost); jasnota biała, roślina z rodziny wargowych (Labiatae); lamium Mącz, Calep; ononium, urtica mortua Mącz; galiopsis SienLek [szyk 6:2] (8): Mącz 183b, 264a, 509b; Ziółko [ptasze oczka] ieft bárzo wóniájące/ [...] násienie w kubeczkách ma ná podobieństwo martwéy pokrzywy SienLek 256v, 199v, X[xx]2v, X[xx]3; Calep 579b.*

min. »siarka martwa« = *siarka niesamorodna, otrzymywana z siarczków i siarczanów (1):*

~ *W przeciwstawieniu: »żywa ... martwa« (1): Iefth druga Siarka żywa kthora thak fama z ziemie wychodzi nieprzyprawna/ Druga Siarka ieft martwa kthora pópolicie z nauki czynią FalZioł III 38b.*

~

7. Zestawienia w funkcji nazw miejscowych (13) :

»Martwe Morze« = *słone jezioro w Palestynie; Asphaltites, Asphaltos, Mortuum Mare Mącz [szyk 6:3] (9): Wfzytcy ci ściągñeli fię ná rowninę Sydim tám gdzie teraz ieft morze słone. (marg) To ieft martwe w kthore Iordan wpada. (-) BibRadz Gen 14/3; W tych rowninách były ftudnie máiac całec z gliny Ale gdy miáltá fą podwroczone/ obrociły fię w ieżierzyfko/ kthore Asfáltytes/ álbo słone^m ábo też martwem morzem náziwáią BibRadz I 7d marg; Gory á fłáły w mieście [Jeruzalem] ták były wyfokie/ z ktorych wfzytkę Arábią/ Iordan/ morze mártwe/ y inne dálekie ftrony/ kiedy iáfne niebo/ widáć było. BielKron 264v, 12v, 266v; Mącz 18a, 147b, 232b; KlónFlis F4.*

»Morze Martwe« = *Morze Czerwone (1): Miedzy ziemne morzá fą [...]. W Azyey Hirkáńkie/ Káfpifkie/ Perfkie/ Arábfkie/ Czýrwone álbo martwe BielKron 461.*

»Martwe Morze« = *Morze Azowskie (1)*: z których [rzek] iedną Tanais/ álbo Don po Moskiewfku rzeczona/ Azią y Europę dzieli/ á wpada w martwe morze/ álbo czarne Iezioro/ ktore zowią Cořmographi Pallus Meotis *StryjKron* 395.

»Martwa Woda, Wody Martwe« = *miasto w południowej Francji (dziś Aigues-Mortes) (1:1)*: á w tym czáfu s łpoleczney vmowy ziecháli fie do martwey wody Cefarz y krol *BielKron* 191, 191v.

Synonimy: **1.** *nieżywy, umarły, zmarły*; **a.** *trup*; **e.** *zapamiętały*; **2.a.** *płony*; **3.** *dziwy, zagniły, zgniły*; *zest.:* »martwa kostka«: *wol*; **4.** *niczemny, niemy, nikczemny*; **5.** *czczy, prożnujący, prożny*.

Cf **[MARŁY], ZMARTWYCHWSTAĆ, ZMARTWYCHWSTAJĄCY, ZMARTWYCHWSTAŁY, ZMARTWYCHWSTANIE, ZMARTWYCHWSTAWAĆ**

MM